

Onko Suomi demokratia?

Vastaus kysymykseen, onko Suomi demokratia, on *kyllä*, mikäli ratkaisu haetaan esimerkiksi uuden perustuslain niistä kohdista, joissa määritellään tasavaltalaisen valtiojärjestyksen perusteet, yksilön perusoikeudet, eduskunnan asema, kansanvaltaisuuden ja oikeusvaltioperiaatteet tai presidentin vallan rajat. Kansainvälisessä vertailussakin Suomi sijoittuu demokraattisimpien valtioiden harvalukaiseen joukkoon. Maassamme ei tarvinne sanomistensa takia pelätä salaisen poliisin aamuöistä rynnäkköä läpi kotioiven; yhdistyminen ja kokoontuminen ei vaadi riskinottoa; eikä edes filosofin tarvitse ottaa sensuuriviranomaista huomioon traktaattejaan laatiessaan. Suomi on siis demokratia, mikäli sillä tarkoitetaan yleiseen ja yhtäläiseen äänioikeuteen perustuvaa edustuksellista kansanvaltaa sekä parlamentaarista valtiosääntöä tai perustuslailla taattujen yksilön perusoikeuksien kunnioittamista.

Ahtaasti tulkiten demokratia on eräs valtiollisen (tai kunnallisen) päätöksenteon johtoperiaate muiden joukossa. Jo antiikista opimme, että demokratiassa valta on ”kansalla” (*demos*). Maaliskuussa 2000 voimaan tullut perustuslakimme muotoilee asian seuraavasti:

”Valtiovalta Suomessa kuuluu kansalle, jota edustaa valtiopäiville kokoontunut eduskunta.

Kansanvaltaan sisältyy yksilön oikeus osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnan ja elinympäristönsä kehittämiseen.” (1 § 1 ja 2 mom.)

Ensimmäinen momentti viittaa *erityisesti* edustukselliseen demokratiaan ja valtiovallan alkuperään; toinen ilmoittaa *yleisesti* demokraattisen vaikuttamisen periaatteen. Myöhemmin tarkennetaan:

”julkisen vallan on pyrittävä turvaamaan jokaiselle oikeus terveelliseen ympäristöön sekä mahdollisuus vaikuttaa elinympäristöään koskevaan päätöksentekoon.” (20 § 2 mom.)

Mitä tarkoittaa *elinympäristö*? Kysymys on olennainen, sillä vasta sen määrittämisen jälkeen voimme arvioida, missä määrin kansasta lähtöinen ”julkinen valta” todella turvaa jokaisen mahdollisuuden vaikuttaa elinympäristöään koskevaan päätöksentekoon ja mitä se lopulta koskee.

Nyky-suomen sanakirja tai *Suomen kielen perussanakirja* ei kuitenkaan anna vastausta kysymykseen. Ensimmäinen ei näet tunne koko sanaa, ja jälkimmäisessä määritelmä kuitataan esimerkillä ”lapsuuden aikainen elinympäristö”. Joka kotiin jaetussa uudessa perustuslaissamme – sen suomenkielisessä versiossa – käytetään ilmeisesti niin uutta tai harvinaista yhdys-sanaa, ettei sille löydy määritelmää edes kahden suurimman sanakirjan yhteensä 4389:ltä sivulta.

Edellä siteeratusta perustuslain 1 §:ssä puhutaan vaikuttamisesta ”yhteiskunnan ja elinympäristön kehittämiseen”. *Yhteiskunnalle* sentään löytyy sanakirjamääritelmä:

”1. Kansa tms. Ihmisyhteisö sosiaalisena (valtioksi, kunniksi ym.) järjestäytyneenä kokonaisuutena [...] 2. el. saman lajin eläinten järjestäytyneet yhteisöt, yhdyskunta.”

Samoin *ympäristölle*:

”1. jtk ympäröivä alue, lähistö [...] 2. ihmistä ympäröivä luonto (ilmakehä, maaperä, vesistöt), jonka kanssa ihminen on vuorovaikutuksessa [...] 3. elämämpiiri, (kulttuuri-, yhteiskunta-, asumis-, työskentely- tms.) olot, joissa ihminen elää; miljöö; myös eläimen tai kasvin elin- t. Kasvupaikoista [...] 4. lähistön t. saman yhteisön ihmiset; muut ihmiset [...] 5. atk tietojenkäsittelyssä käytettävien laitteiden ja ohjelmien kokonaisuudesta.”

Arvata saattaa, että perustuslaissa elinympäristö viittaa lähinnä ”ympäröivään luontoon” tai ”luonnonympäristöön” erotukseksi ihmisen itse rakentamasta ympäristöstä, *yhteiskunnasta* (vrt. 1 § 2 mom.). Mistä elinympäristö (”ympäröivä luonto”, ”luonnonympäristö”) alkaa ja mihin ”yhteiskunta” (tai ”kulttuuri”) päättyy, on filosofisesti visainen ongelma, varsinkin kun käsite *luonto* on inhimillinen luomus siinä missä *yhteiskuntakin*. Ihmisen olemassaolosta ja teoista johtuu myös se, ettei ”puhdasta” luontoa ole olemassakaan, vaikka tahtoisikin ymmärtää luonnon ”toiseksi”, siis muuksikin kuin vain ongelmalliseksi inhimilliseksi konstruktioksi.

Jos ja kun ”yhteiskunta” ja ”elinympäristö” ovat erottamattomasti toisiinsa sekoittuneet, niin lienee myös perin vaikea erottaa elinympäristöön vaikuttamista yhteiskuntaan vaikuttamisesta. Ensimmäisen pykälän toinen momentti voitaisiinkin tiivistää kuuluvaksi:

”Kansanvaltaan sisältyy yksilön oikeus osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnan kehittämiseen.”

Tällöin *yhteiskunta* sisältäisi sekä ”yhteiskunnan” että ”elinympäristön”. Silloin myös elinympäristöön kohdistuva vaikuttaminen olisi helpompi nähdä osaksi yleistä pyrkimystä vaikuttaa yhteiskunnan kehitykseen. Näinhän ei tavallisesti ajatella, vaan ympäristöön vaikuttamisen katsotaan suuntautuvan viime kädessä ulkoiseksi ymmärrettyyn luonnonympäristöön, ei välittömästi ihmisen yhteiskunnallisen olemisen ytimeen.

Voimme ajatella myös toisin päin ja sisällyttää ”yhteiskunnan” ”elinympäristöön”:

”Kansanvaltaan sisältyy yksilön oikeus osallistua ja vaikuttaa elinympäristönsä kehittämiseen.”

Elinympäristöön vaikuttaminen ei nyt viittäisi vain luonnonympäristöön, vaan myös yhteiskunta voitaisiin ottaa mukaan elinympäristön laajaan määritelmään. Esimerkiksi talous (työ, tuotanto, markkinat, mainonta, kulutus), yksityis- ja perhe-elämä, politiikka ja hallinto, uskonnollinen ja järjestötoiminta, jne. sijaitsisivat nekin elinympäristössä. Tällöin esille nousisi *ympäristön* sanakirjamääritelmistä seuraava: ”elämänpiiri, (kulttuuri-, yhteiskunta-, asumis-, työskentely- tms.) olot, joissa ihminen elää”.

Mikäli elinympäristöllä tarkoitetaan myös kulttuuri-, yhteiskunta-, asumis-, työskentely- tms. oloja, joissa ihminen elää, niin onko julkinen valta onnistunut turvaamaan jokaisen mahdollisuuden vaikuttaa elinympäristöään koskevaan päätöksentekoon? Nythän on puhe siitäkin päätöksenteosta, joka koskee esimerkiksi työntekijän työympäristöä, kansalaisen kulutus- ja markkinaympäristöä tai koululaisen ja opiskelijan koulutusympäristöä. Edellisissähän demokratia ei ole ollut toiminnan johtava periaate.

Myös perustuslain muotoilu kiinnittää huomiota: ”mahdollisuus vaikuttaa elinympäristöä koskevaan päätöksentekoon”, eikä inessiiviä käyttäen ”mahdollisuus vaikuttaa elinympäristöä koskevassa päätöksenteossa”. Jälkimmäinen olisi radikaalimmin demokraattinen muotoilu, sillä siinä ”jokainen” olisi osallinen päätöksenteossa. Perustuslain kirjaimessa – ja ehkä myös hengessä – päätöksenteko kuitenkin asetetaan ”jokaisen” ulkopuolella sijaitseväksi mahdiksi, johon tulisi voida vaikuttaa. Tämä vaikuttaminen ei siten kuulune varsinaiseen päätöksentekoon. Perustuslaki ei näytä edellyttävän, että jokaisen tulisi olla *sisällä* tai mukana elinympäristönsä, kuten työ- tai opiskelupaikkansa päätöksenteossa tai että päätöksenteko jopa tapahtuisi elinympäristössä. Riittänee, että jokaisella on mahdollisuus vaikuttaa niihin, jotka jossakin toisaalla päättävät hänen elinympäristönsä kehityksestä. Näin perustuslain demokratiakäsitys on myös hengeltään edustuksellisuusperiaatteen mukainen.

Perustuslain sanamuoto ei varmastikaan ole sattuman valinta, vaan heijastaa lainsäätäjän (eduskunnan) tietoisesti ”maltillista” demokraattista henkeä. Suurin osa elinympäristöstä rajataan ”jokaisen” välittömän vaikutusvallan ulkopuolelle. Perustuslain demokraattinen periaate rajoittuu sittenkin vain edustukselliseen poliittiseen järjestelmään. Kansanvaltaiselta

kuulostavasta pyrkimyksestä turvata jokaisen mahdollisuus vaikuttaa elinympäristöä koskevaan päätöksentekoon ei seuraa, että myös työ- ja talouselämän tai muut harvainvaltaisesti hallitut elämänalueet tulisi vetää demokraattisten käytäntöjen piiriin tai viedä demokraattiset periaatteet niihin. Demokratian ulkopuolelle jää varsinkin talouselämä sekä muut ”yksityiset” sektorit. Julkinen valtaahan on pyrkinyt yksityistämisen ja liiketaloudellistamistoimillaan vain vahvistamaan näiden epädemokraattisten elinympäristöjen laajenemistendenssiä. Kansanvaltaisen pyrkimyksen sijasta vallalla onkin elinympäristöjen harvainvaltaistamisen pyrkimys. Tästä päätellen vastaus kysymykseen, onko Suomi demokratia, on *ei*.

Suomalaisen demokratian kannalta on kaikkein tuhoisinta, jos epädemokraattisia elinympäristöjä ei enää edes pidetä ongelmana. Poliittisen vallan käyttäjät ovatkin olleet varsin innokkaita luopumaan tasavertaisuuden ja julkisuuden periaatteista kustannustehokkuuden tai yksityistämisen nimissä. Suomalaisesta yhteiskunnasta on vaikea löytää sellaisia elinympäristöjä, joissa päätöksenteko perustuisi tasavertaisuuden periaatteilla, ja teot ja toimenpiteet edistäisivät demokraattisen ”terveen järjen” ja moraalisen ymmärryksen kehittymistä.

Esimerkiksi viimeaikainen Sonera-debatti ei liene vain sinänsä esille tuomisen arvoinen kertomus poliittisen ja taloudellisen vallan salakähmäisestä käytöstä, vaan itse tämä hajanainen mediaspektaakkeli vailla radikaalisti demokraattista pyrkimystä pitää yllä sitä konkreettista ideologista todellisuutta, jossa kansalaiset lapsesta vanhukseen asetetaan voimattoman sivustakatsojan asemaansa. Vaikka kansalainen, kuten nuori, ei edes olisi kiinnostunut Sonera-debatista, niin siinä esille tuleva arveluttava moraalinen kuitenkin tiheä hänen jokapäiväiseen elämäänsä ja siinä kehittyvään arkielämään. Käsitykset demokratiasta eivät synnykään vain yhteiskuntaopin tunnilla, vaan jokapäiväisissä elinympäristöissä kodin television pauhusta työpaikkojen epävarmuuden ja levottomuuden ilmapiiriin.

Mikäli ihmiset arjessaan oppivat päättelemään, ettei demokratia kannata, tasavertaisuus on vain utopistinen ideaali, on normaalia suojella itseään ja kollegojaan, valehtelu ja harhaanjohtaminen kuuluvat asiaan, elämä on loputonta sotaa ja kamppailua, taloudellinen menestys vaatii uhrinsa, jokaisella on oikeus käyttää rahansa oman mielensä mukaan, suuret tuloterot kuuluvat asiaan, jne., niin käsillä on demokraattisen kulttuurin rappion aikakausi. Silloin demokratiasta tulee ontto fraasi, pelkkää retoriikkaa, kaksinaismoralismin käsikassara tai naureskelun kohde, eikä tämä kerran kunnianarvoisa ja läheiseksi koettu sana ja ideaali enää rohkaise ja innosta tarttumaan asioihin, ottamaan kantaa, ryhtymään tekoihin tasavertaisuuden ja oikeudenmukaisuuden puolesta. Muunlaiset pyrinnot ovat syrjäyttäneet pyrkimyksen kansanvaltaan.

*Ma-te kysyi: Eikö maailma muutu jo siitä, että se selitetään?
Me-ti vastasi: Ei. Useimmat selitykset ovat puolusteluja.
(Bertolt Brecht, Me-ti. Käänteiden kirja. Suomennos Vesa Oittinen)*

Mikko Lahtinen